
Чедомила Маринковић
(Етнографски Институт САНУ, Београд)

ВИКИНЗИ И ВИЗАНТИЈА - ПОЈАВА, ЗНАЧАЈ, СВЕДОЧАНСТВА¹

Анстракт: У раду се говори о скандинавско-византијским везама у периоду од почетка деветог до почетка тринаестог века. Те везе, иако недовољно добро документоване у савременим изворима и до сада недовољно целовито обрађене, оставиле су за собом велики број материјалних сведочанстава како у скандинавским земљама тако и на подручју Византије, било да се ради о графитима, остацима бродова, новцу, накиту, текстилу, оружју или посредно о утицајима видљивим у иконографији или литератури.

Кључне речи: Византија, Викинзи, Варјази, Руси, Цариград, Св. Софија, бродови, новац.

На јужној и западној галерији цариградске катедрале, цркве *Божанске премудрости*, уочени су 2010. и 2011. године, занимљиви, једва приметни трагови урезани у мермерну површину зида и балустраде врхом ножа или иглом за огртач — обриси четири мајушна викиншка брода и два или три јасна потписа исписана рунама.²

¹ Овај текст представља део мог постдокторског пројекта који је, у сарадњи са тимом колега из Шведског истраживачког института у Истанбулу (СРИИ) и Центра за касноантичке и византијске студије Фондације Ставрос Ниархос Коч Универзитета у Истанбулу (ГАБАМ), изнедрио виртуелну изложбу *Нордијске приче, византијски путеви* (<https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>). Кроз ову изложбу могуће је упознати се са збирком предмета, извора и есеја о контактима и интеракцијама између северне Европе и источног Медитерана у периоду. 800–1200. године.

* Уз сваки есеј са дигиталне изложбе, који је овде наведен, могуће је додатно се упознати са више од 150 предмета који сведоче о изузетно интензивној материјалној размени између Скандинавије и Византије. На староданском, реч *vikingr* означава особу по својствима блиску ‘пирату’, некога ко је зарађивало за живот од поморске пљачке уз насиље. То је био сасвим специфичан термин и најчешће није примењиван на становништво уопште. „Викиншко доба“ је термин којим су историчари означили период од отприлике 750–1050. године нове ере, када су људи из данашње Скандинавије почели да у великом броју путују у свет. Cf. Neil Price, *Vikings*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 3.11.2024.

² Најчитљивији и најпознатији скандинавски графит из Св. Софије, писан

Сл. 1: Пирејски лав,
4.в.п.н.е. Арсенал,
Венеција. Фото кредит:
Thorgunnur Snædal.

Fig. 1: Piraeus lion, 4th
century BC. Arsenal,
Venice. Photo credit:
Thorgunnur Snædal.

Са друге стране, више од три хиљаде километара северније, у Националном историјском музеју у Стокхолму, у улазном холу, у природној величини и данас стоји одливак скулптуре лава из четвртог в.п.н.е. На његовим бочним странама нађени су трагови три рунска графита украшених орнаменталном змијом, карактеристичном за руне које су настајале током једанаестог века, посебно у области језера Маларен. Постојање овог необичног артефакта говори нам о односима који су већ у средњем веку постојале између Пиреја, луке која је тада припадала Византији, а у којој је овај лав стајао до 1688. године и Скандинаваца који су лава украсили натписом.³ (сл. 1) Какви су могле бити везе које су ова два догађаја повезивала и да ли и каква сведочанства о тим везама и данас постоје?

рунама, има исписано нордијско име Халфдан.

³ Пирејски лав је древна грчка скулптура која је првобитно извајана око 360. године п.н.е. и била је постављена у Пиреју, у Атини. Лав је био толико познат да је сама лука на крају прозвана Порто Леоне („Лука лава“). Приказан је у седећој пози, са шупљином уместо грла и данас изгубљеном цеви која се спушта низ леђа; ово сугерише да је у неком тренутку коришћен као фонтана. 1688. године као ратни плен је однет из атинске луке Пиреј у Венецију, где се данас налази испред улаза у Арсенал. Скандинавци који су, у неком тренутку боравили у Византијском царству, уклесали су на скулптури рунски натпис у облику змије следеће садржине: „Посекли су га усред његових снага. Али у луци људи су усекли руне поред мора у знак сећања на Хорсија, доброг ратника. Швеђани су ово поставили на лава. Ишао је својим путем вођен добрим саветом, злато је освојио на својим путовањима. Ратници су усекли руне, урезали их у украсни свитак. Æskell (Аскел) [и други] и Þorlæif (Þорлеифр) су их добро усекли, они који су живели у Рослагену. [Н. Н.] син [Н. Н.] усече ове руне. Ulf (Улфр) и [Н. Н.] обојио их у знак сећања на Хорсија. Освојио је злато на својим путовањима. (Интерпретација натписа је Ерика Братеа из 1914. године). Cf. Piraeus Lion, <https://nor->

Појава

Трговина на велике удаљености између западне Европе, Византијског царства и исламског истока неминовно је постала међународно питање у новом политичком контексту од седмог века па надаље, а Византијско царство се често нашло у позицији посредника између Запада и Истока.⁴ Трговина је постала важна у земљама северно од Црног мора (које никада нису припадале римском царству) — садашњој Украјини и Русији — тек у осмом веку, када је Византијско царство успоставило блиске контакте са Хазарима, полуномадским турским народом који се настанио у региону. Пут од Цариграда до Хазара углавном је ишао преко Херсона, византијске испоставе на јужној обали Крима.

Веза између византијског царства и нордијских народа је негована кроз коришћење источноевропских речних система. Оне теку на југ кроз централноазијске степе: Дњепар и Дон у Црно море, а Волга у Каспијско море.

Иако су Викинзи пловили рекама још у 8. веку, оне су постале главни „путеви“ између севера и југа у раном 9. веку, када је мала група Скандинаваца прво пловила низ њих и на крају, преко Црног мора, стигла до Константинопоља. То су били потомци Скандинаваца који су се неколико векова раније доселили на исток, у Балтик, звани *Руотси* и *Рус'*, дајући региону данашње име Русија. Они су без сумње били привучени ка југу због трговине и могућности за ратовање. Са Балтика су бродови плитког газа (сл. 2) пловили кроз језера и веслали или су се теглили узводно рекама Дугава, Великаја и Волхов. Након извесног транзита копном, притоке горњег Дњепра, Дона и Волге би се среле. Одавде се локалним пловилима могло веслати и теглити низ реку; терети, а понекад и пловила, превозили су се око брзака и других блокада. Такво путовање захтевало је пролазак кроз територије Хазара, који су вероватно тражили данак. Иако можда гломазан, овакав систем пловидбе је функционисао — када реке нису биле замрзнуте. Зими су се уместо бродова могле користити санке.⁵

У вези са проучавањем веза нордијских народа и Византије, у периоду од десетог до почетка тринаестог века, не смемо изгубити из вида чињеницу да су писани извори који говоре о овим контактима врло спорадични и налазе се раштркани на разним местима. Осим десетак спомена у византијским изворима, још мање их је у кавкаским и

dictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en, accessed 3.11.2024.

⁴ У политичкој ситуацији која је настала након што су западне делове Римског царства покорила германска племена, већи део Балканског полуострва су освојили Словени, а Блиски исток и северна Африка су пали под Исламски калифат, било је неизбежно да трговина на велике удаљености између Западне Европе, Византијског царства и исламског истока постане међународна, те да се Источно римско, или византијско, царство пронашло само и често у посредничком положају између Запада и Истока.

⁵ Athena Trakades, *River Roads*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 3.11.2024

Сл. 2: Моноксилни брод, 10. век., Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza, Poland, © Mohylek, CC BY-SA 3.0

Fig. 2: Monoxyl ship, 10th century, Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza, Poland, © Mohylek, CC BY-SA 3.0

арапским.⁶ Такође не треба заборавити да су и скандинавска и раноруска култура у основи биле *усмене*, иако су обе биле христијанизоване пре овде расправљаног времена и имале су своје писане системе. Стога се о везама Византије и Скандинаваца највише података може добити из археолошких налаза и касније, из сага.

У Скандинавији је мит о контактима између северњака и Византије део наратива о *викиншким* прецима који се, осим као сурови освајачи, у новијим истраживањима виде и тумаче и као трговци, технички иноватори и преносиоци идеја. Варјази, како их зове хроника *Примарна хроника*,⁷ део су приче о контактима раносредњовековних Скандинаваца и Византије који чине и основу националних идентитета Руса, Белоруса и Украјинаца и

⁶ Има доста извора о Скандинавцима (Русима) у класичним арапским изворима од 9, до 14, века. На пример: Ibn Khurdādhbih, *Kitāb al-Masālik wa-l-Mamālik*, 820 или 825–912; Al-Mas'ūdī, *Murūj al-dhahab wa ma'ādin al-jawāhir*, 896–956; Ibn Fadlān, *Kitāb ilā Malik al- Saqāliba*, 860-970; Al-Istakhrī, *Kitāb al-Masālik wa-l-Mamālik*, 957; Ahmad ibn Rusta, *Kitāb al-A'lāq al-Nafīsa*, 10. век; Al-Dimashqī, *Kitāb Nukhbat al-Dahr*, 1256-1327. О арапским изворима више код: Mikkelsen, *The Viking and Islam*, in Brink.Price (eds.) *The Viking World*, pp. 543-549; Montgomery, *Arabic Sources on the Viking*, in Brink. Price (eds.) *The Viking World*, pp. 550-561.

⁷ *Повест минулих лета* (стсл. Повѣсть времяньныхъ лѣтъ; рус. Повесть временныхъ лет; укр. Пóвість временнихъ лiт) је најстарији руски летопис, настајао је крајем једанаестог и почетком дванаестог века у Печерском манастиру код Кијева. Познат и као *Примарна* или *Несторова хроника*, по писцу летописа, монаху Нестору. Најпознатија је редакција из 1116. године. Централни мотив хронике је јединство Русије и глорификација хришћанства, а само дело је састављено на основу тринаест различитих извора. Хроника прати руску државу од њеног настанка до почетка дванаестог века односно 1110. године, а кроз цео летопис се провлачи идеја о неопходности заједничког деловања руских кнезова против заједничких непријатеља и престанак међусобних сукоба међу њима. На српски је ова хроника преведена као *Повијест минулих лјета* 1980. године и издата у Београду 2003. године.

данас.⁸ При том и термини Викинзи као и Византија су, као што је добро познато, анахронизми.⁹

С обзиром на комплексност ове теме, можда је најпрецизније рећи да се у овом тексту говори о северњачким народима¹⁰ који су у периоду између деветог века и Првог пада Цариграда 1204. године, говорили стародански језик (Old Norse) и у различитим својствима долазили у контакт са Византијом. Тако посматрајући у односима ове две заједнице издвајају се три периода о којима се може говорити:

период (девети — крај десетог века). Скандинавци су део мултиетничке групе трговаца-ратника који се називају *Рос* и који путују од Балтичког мора копном, рекама и језерима до Црног мора. У каснијим изворима ће се овај пут звати *источни пут* (*austrvegR*) на староданском или *пут из Варег в Греки* на старо источнословенском.

1. период (касни десети век — 1100. године) обележен је оснивањем Кијева и покрштавања

⁸ Научно откриће ове хронике у осамнаестом веку довело је до *норманске контроверзе* која је у основи имала питање до које мере су скандинавци имали удела у стварању прве руске државе. Литература која расправља ову тему је сама постала једна од великих истраживачка тема. Најшире преглед ове контроверзе даје В. Scholz, *Von der Chronistik zur modernen Geschichtswissenschaft. Die Warägerfrage in der russischen, deutschen und schwedischen Historiographie* (Veröffentlichungen des Osteuropa-Instituts München. Reiche Forschungen zum Ostseeraum, 5), Wiesbaden 2000.

⁹ Пре 1100. године, када се највеће етничке групе као што су Данци, Норвежани, Швеђани и Ислањани појављују као политичке заједнице, називи за њих које налазимо у скандинавским текстовима су вишезначни и непоуздани. Овакву ситуацију само додатно усложњавају византијски текстови који за северњачке варваре користе огроман број назива, који су, у текстовима писаним грчким језиком, често само превод са староданског. D. Föller, *Byzantium and Scandinavia, A Companion to Byzantium and the West, 900-1204*, éd. N. Drocourt et S. Kolditz, (Brill's Companion to the Byzantine World, vol. 10), Leyden-Boston, 2021, 274.

¹⁰ До сада није написана концизна студија о византијским именима за нордијске народе иако екстензивне и појединачне студије постоје. Непотпуна листа имена обухвата: Варанге (*Barangoi*), Бретанике (*Bretannikoi*), Дромите (*Dromitai*), Енклине (*Enklinoi/Inglinoi*), Германе (*Germanoi*), Келте (*Keltai*), Кулпинге (*Kulpingoi*), Пелекефоре/Пелекифоре (*Pelekeforoi/Pelekyphoroi*), Русе (*Rhós*) Ските (*Skythai*) и Тауроските (*Tauroskeythai*).

Сл. 3. Сребрни привезак, 989–1025. Шведски историјски музеј, Економски музеј, Краљевски кабинет за новчиће.

Fig. 3. Silver pendant, 989–1025. Swedish Historical Museum, Economic Museum, Royal Coin Cabinet.

кијевских Руса и њиховом постепеном словенизацијом, док се, истовремено, у Скандинавији одвија покрштавање од стране латинских мисионара. Руси постају посредници између Скандинаваца и Византинаца.

2. период (касни једанаести век — 1204.) *источни пут* се напушта, највише због опасности од номадских степских народа, док се сада Скандинавци — као саставни део крсташа — упућују у Цариград путем Медитерана.

Значај

Први нама данас познати контакт између Варјага и Византинаца десио се 838. године, када је један посланик дошао у Цариград и покушао да се врати у Скандинавију преко Немачке, пошто је директан пут назад био блокиран.¹¹

Група *Свеона* пратила је дипломатску мисију цара Теофила на двору Луја Побожног у Ингелхајму. Цар Теофил у једном писму ову групу људи назива *Рус* (грч. *Rhōs*) а њиховог владара *хаганус*. Ова титула указује да су изгледа Скандинавци боравили међу Хазарима или под њиховом влашћу. Највероватније је да су и Хазари почели да ангажују Скандинавце за напад на непријатељске суседе.¹²

Од средине деветог века па надаље, такозвани *Варјази* из данашње Шведске доселили су се у словенске земље и основали државу која се брзо проширила на југ, са својим центром прво у Новгороду, а касније у Кијеву. *Варјази*, или *Рос*, како су их звали у византијским изворима, убрзо су стигли до црноморских обала Бугарске и Византије, вршећи препаде и успостављајући трговину. У то време, у Византији је расла потражња за воском, медом, житом и крзном — свим производима који су се снабдевали дуж трговачких путева великих река, Дњепра и Волге. Скандинавци у том подручју користили су своје вештине и мреже у трговини да би постали независнији и почели су да балансирају између Хазара и Византинаца у борби за богатство и ресурсе северно од Црног мора.

Крајем деветог и почетком десетог века *Руси* су се дефинитивно населили на Дњепру на територији савремене Украјине, где су могли да контролишу трговину. За разлику од неких Скандинаваца, који су се населили даље на северу у областима Ладолшког језера и горње Волге, Руси су били специфични по томе што се нису бавили земљорадњом, ни сточарством већ су куповали од суседа. Њихов основни извор прихода био је данак, који су сакупљали од околних словенских племена, као и трговина робовима коју су обављали са Византијом. Временом је присуство турских Печенега у области јужног Дњепра постало трајна претња и озбиљна препрека на трговачком путу ка Цариграду.

¹¹ Albrecht Berger, *Viking and Varangians*, , <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 12.11.2024.

¹² Fedir Androshchuk, *The Emergence of Rus*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 12.11.2024.

Ови Руси су убрзо постали исто толико претња колико и предност за царе у Цариграду. Постоје и археолошки и писани извори који указују да је напад Руса на Цариград 860. године могао бити покренут са територија које су контролисали Хазари. Преведени примерци уговора између Руса и Византинаца из 911, 944. и 971. године сугеришу да су војна служба и трговина робљем биле главне сфере контаката између Руса и Византинаца.¹³ Спорна трговинска питања вероватно су стајала иза руског напада на византијску територију 941. године. И у споразуму из 944. године и у византијској царској расправи *De Administrando imperio* из отприлике истог времена, примећује се све већи значај града Кијева. У византијским изворима он је сматран центром *Росије* (Rhōsia), „земље Руса“. Кијевска кнегиња Олга 955. године крштена је у Цариграду.¹⁴ Такође је два пута посетила византијску престоницу, 946. и 957. године. Велики број трговаца у њеној пратњи указује на стално растуће трговачке везе. Чини се да су од средине десетог века предмети византијског порекла, укључујући новчиће и свилу, ушли у материјалну културу руских елита.

967. године, византијски цар Никифор Фока регрутовао је руске трупе да нападну Бугарску. Године 980, Олгин унук кнез Владимир Велики је освојио Кијев од свог брата Јарополка, уз помоћ Скандинаваца,

¹³ Haldun & Şengül Aydıngün / Olof Heilo, *Rus Traders and Trading Agreements*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 08.11.2024.

¹⁴ Олга, словенизовано од скандинавског Хелга (касније канонизована и данас позната као св. Олга кијевска) чији је рани живот потпуно непознат, појављује се на позорници историје 942. године када се удала за кијевског кнеза Игорa I и убрзо родила сина Свјатослава. После Игорове смрти она је постала регент свом сину, и у борби против Древљана 945. године је победила. Неколико година касније, отпутовала је у Цариград где ју је свечано примио цар Константин VII. Прве вести о овом догађају доноси византијски историчар Јован Скилица. John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811–1057*. Translation and Notes by John Wortley. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 231. Детаљан приказ овог догађаја у такозваној *Књизи свечаности* (*De cerimoniis aulae Byzantinae*,) — збирци протокола који описују дворске церемоније састављене по царској наредби, помињу се датуми среда, 9. септембар и недеља, 18. октобар, што њену посету смешта или у 946. или 957. годину. Која је година вероватнија од ове две је још увек повод за дебату, јер нема убедљивих доказа ни за једну од предложених година. Интересантно је да је за византијски царски протокол, Олгина посета је била велики изазов, јер је дочек владарке од стране цара био без преседана и потпуно незамислив. Елегантно решење било је доказ велике флексибилности византијског дворског церемонијала: на првом пријему Олгу — или Елгу, како је назива *Књига свечаности*, — су дочекале царица и супруге високих дворских званичника, док је царски портпарол био замењен евнухом. На другом пријему, Константин је био присутан са целом својом породицом; Уследио је трећи пријем са музичким приредбама и играма за забаву, затим четврти само за царицу Олгу и њену децу. Constantine VII Porphyrogenetos, *De cerimoniis aulae byzantinae* II, 15, ed. and trans. Dagron et al. Vol 3, pp.143-149. Олга је постала хришћанка и узела је име Хелена, али је нејасно да ли се то догодило пре њеног путовања у Цариград или током њеног боравка. Након повратка у Кијев, она је безуспешно покушала да преобрати свог сина Свјатослава у хришћанство и умрла је непосредно пре него што је он напао Византију на бугарској територији 971. године. У тој битци он је био поражен, а убили су га Печенези на повратку у Кијев. Albrecht Berger, *Olga of Kiev*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 10.11.2024.

Сл. 4, 4а Данска секира, Музеј Казанлика, Бугарска. Деталј фреске са оружја, црква Светог Јована Златоустог у Арабисосу (Карси Килисе), Сувес, Кападокија, Турска, 1212. Фото кредит: Рафаеле д'Амато.

Fig. 4. Danish axe, Kazanlak Museum, Bulgaria. Detail of a fresco from the armory, Church of St. John Chrysostom in Arabisos (Karsı Kilise), Suez, Cappadocia, Turkey, 1212. Photo credit: Raffaele d'Amato

који су потом послани у Цариград да се покрсте. Изванредан доказ овог догађаја могу бити византијски сребрни новчићи које су издали цареви Василије II и Константин VIII (сл. 3) који су пронађени углавном у Скандинавији, посебно на острву Готланд.

Велика група Варјага која је учествовала у византијским походима на Сирију, Јерменију и Грузију можда је била иста она коју је кнез Владимир претходно послао из Кијева.

Суочен са побуном царског конкурента 987-989, цар Василије II је понудио своју сестру Ану за брак са руским кнезом Владимиром Великим у замену за војну подршку Русије. Руски плаћеници су играли важну улогу у две наредне битке које су обезбедиле власт цара Василија II. Кроз таква искуства, Скандинавци су се упознали са византијском војном технологијом, што се огледа, између осталог и у архитектури бројних прстенастих тврђава са правилно испланираним двориштима изграђеним у старој Данској између 970. и 1000. године нове ере.¹⁵

Након краја једанаестог века, број текстова који се односе на византијско-скандинавске односе драматично расте како у Византији, Русији тако и у скандинавским земљама. Најпознатији жанрови ових текстова су историографски, литерарни али и велики број северњачких сага.¹⁶

Овај нагли развој византијско-скандинавских односа се дугује најпре *христијанизацији* Руса и Скандинаваца али и њиховом растућем присуству у Цариграду посебно у доба династије Комнина.

¹⁵ Трелеборг — прстенаста тврђава, је врста кружног утврђења посебног дизајна, подигнуто у Скандинавији током викиншког доба. Ове тврђаве имају строго кружни облик, са путевима и капијама усмереним у четири кардинална правца. Од 2022. године, пет таквих тврђава је уврштено на Унескову листу светске баштине.

¹⁶ Цео корпус византијских и скандинавских текстова након 1060. године је на једном месту сакупио, обрадио и протумачио немачки византолог Роланд Шел. R. Scheel, *Scandinavien und Byzanz. Bedingungen und Konsequenzen mittelalterlicher Kulturbeziehungen* (Historische Semantik, 23), 2 vols, Goettingen 2015.

Мит о Варјазима

Скандинавски ратници нису само ратовали *против* већ и *за* Византију. Сачувани су савремени спискови новца исплаћеног за више стотина руских плаћеника и војника, које је, бар од 902. године, Византија повремено плаћала да ратују на њеној страни.¹⁷

На основу каснијих текстова који потичу из дванаестог и тринаестог века, у нордијској историографији је настао *мит о Варјашкој гарди* која је, наводно, основана 988. године када је руски кнез Владимир Велики послао 6000 Скандинаваца у помоћ византијском цару Василију II. Истина је, да се никакви писани трагови о овој гарди не могу наћи у византијским изворима све до дванаестог века.¹⁸ Без обзира на то, неоспорна је чињеница да су се Скандинавски плаћеници борили за Византију, а најпознатији од њих је свакако био Харолд Хардрада, потоњи норвешки краљ.¹⁹

Пошто је Алексије Комнин преузео власт 1081. године и реорганизовао војску, скандинавски плаћеници, названи Варјази (*Barangoi*) постају изузетно значајни посебно у Цариграду и на двору. Од касног 11. века, цар је ритуално био праћен *Варјазима* у многим ситуацијама, а одећа и понашање тих *Pelekuphoro*-а („секироноша“) (сл. 4, 4а), осим заштитне имала је и још једну важну улогу јер су били део добро осмишљеног политичког маркетинга: претстављали су *варваре* укроћене византијском царском влашћу.²⁰ Варјази су били важни у представљању универзалног

¹⁷ Constantine VII Porphyrogenetos, *De cerimoniis aulae Byzantinae* II 44, ed. and trans. Dragon et al, vol. 3. pp. 295-311.

¹⁸ D. Föller, *Byzantium and Scandinavia*, 281, f. 34 (са опширнијом литературом о овом питању).

¹⁹ *Хејмскрингла* („светски круг“) исландског песника Снорија Стурлусона из раног 13. века је збирка сага о раним нордијским краљевима. Централни део ове збирке посвећен је животу норвешког краља Олафа II, под чијом је владавином (1015–1028) Норвешка хришћанизована. Отеран у изгнанство у Русију, Олаф је на крају погинуо у бици код Стиклестада, близу Трондхајма у Норвешкој, 1030. године. Ускоро се око њега створио велики култ, што га је учинило првим великим хришћанским свецем на северу, са црквама и местима ходочашћа. широм Скандинавије. После битке код Стиклестада, Олафов млађи полубрат Харалд је побегао на исток и окупио следбенике који су га пратили у Русију и касније у Цариград где су ступили у службу у Варјашкој гарди. Харалд је направио успешну каријеру у византијском царству, али су, према Снорију, лажне оптужбе навеле цара да га баци у затвор. На путу до тамо, он је имао визију свог старијег брата св. Олафа који му је обећао да ће му помоћи. Светитељ се истовремено јавио једној високорангираној аристократкињи из Цариграда, рекавши јој да помогне да се Харалд извуче из затвора, што је она и учинила. Харалд и група Варјага су тада учествовали у државном удару против цара и ослепили га. *Хајмскрингла* тврди да је у Цариграду подигнута капела светом Олафу на месту где се он указао Харалду. Таква капела у Цариграду до сада никада није идентификована, али је св. Олаф и данас формално признат као православни хришћански светац. Харалд је напустио Цариград са великом количином блага и вратио се у Норвешку где је постао једини владар. Као „Hådråde“ – „чврсти владар“ оспорио је моћ Данске у Северном мору и погинуо у бици на Стамфорд Бриџу у септембру 1066. Овај датум се обично узима као крај викингско доба у Британији. Olof Heilio, *Saint Olaf and Harald Hådråde*, <https://nordic-talesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 10.11.2024.

²⁰ Scheel, pp. 259-61, 269-71, 281-84, 287-91.

Сл. 5: Брод Осеберг, око 820, Димензије: дужина: 21.58 m; висина: 5.10 m; јарбол: око 9 m, Универзитет Осло, Музеј културне историје, Музеј викингског брода, © Eirik Irgens Johnsen CC BY SA 4.0, , Kulturhistorisk Museum Oslo, University of Oslo.

Fig. 5: Oseberg Ship, circa 820, Dimensions: length: 21.58 m; height: 5.10 m; mast: circa 9 m, University of Oslo, Museum of Cultural History, Viking Ship Museum, © Eirik Irgens Johnsen CC BY SA 4.0, , Kulturhistorisk Museum Oslo, University of Oslo.

Сл. 6: Јудин пољубац (деталј фреске), црква Светог Јована Златоустог у Арабисосу (Карси Килисе), Сувес, Кападокија, Турска, 1212. Фото кредит: Рафаеле д'Амато.

Fig. 6: The Kiss of Judas (detail of a fresco), Church of Saint John Chrysostom in Arabisus (Karsı Kilise), Suez, Cappadocia, Turkey, 1212. Photo credit: Raffaele d'Amato.

и цивилизованог начина на који је *басилеус* управљао светским царством, до те мере да је, чак и кад су директни контакти између Скандинаваца и Византије престали у 13 веку, *Варјашка* гарда морала да буде присутна на двору, иако више уопше није била скандинавског порекла.²¹

Током дванаестог века многи скандинавски крсташи, долазећи са Запада, а у основној намери да поћу ка Светој земљи, су пролазећи кроз Цариград, остајали у византијској служби.

Да су везе Скандинаваца са Византијом биле углавном лукративне природе говори нам и податак савременика да, иако су били присутни током опсаде града 1204. године — супротно популарном мишљењу о храбрим северњацима који се боре до краја — нису узели учешћа у одбрани града.²²

²¹ Scheel, pp.276-81. 284-87. После 1261. године Варјашка гарда се најчешће састојала од Англо-саксонаца који су у Цариграду имали и своју капелу која се данас идентификује са остацима тзв. *Богдан сараја* вероватно капела св. Николе и Августина Кентеберијског. Након рестаурације царства, Варјашка гарда се на више места спомиње и у чувеном спису Псеудо-Кодина о церемонијама на царском двору. Ruth Macrides, J.A. Munitiz and Dimiter Angelov, *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies*, Birmingham Byzantine and Ottoman Studies 15. Farnham: Ashgate 2013, pp. 179-180, 183-184, 197, 209, 216.

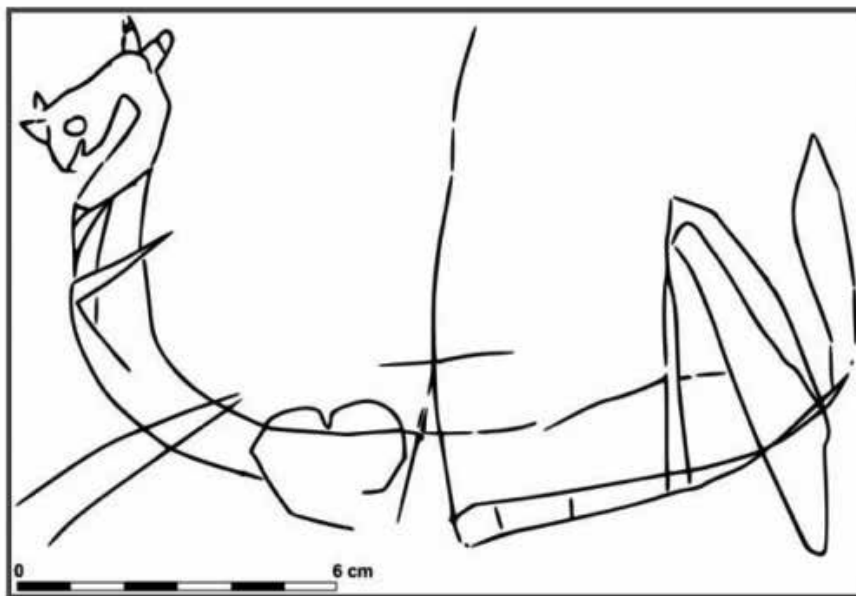
²² Niketas Choniates, *History*, ed. Van Dieten, p. 572.

Сведочанства

Сл. 7: Графит, писан рунама који помиње викиншко име Халфдан, јужна галерија св. Софије, Истанбул. Фото кредит: Томас Томов.

Fig. 7: Runic graffiti mentioning the Viking name Halfdan, South Gallery of Hagia Sophia, Istanbul. Photo credit: Thomas Tomov

Сл. 8: Графит брода са змајевом главом, јужна галерија св. Софије, Истанбул. Фото кредит: Томас Томов.

Fig. 8: Graphite of a ship with a dragon's head, south gallery of Hagia Sophia, Istanbul. Photo credit: Thomas Tomov.

Одједи византијског царског сјаја могу се наћи у материјалној култури Скандинавије — од поновне употребе византијског новца као накита,²³ преко бродова,²⁴ (сл. 5) текстила,²⁵ накита, до црквене уметности

²³ Пракса поновне употребе новчића као привесака била је уобичајена у Скандинавији у доба Викинга, са скоро 3% новчића из тог периода који су показивали знаке да су бушени или пробушени. Поновно употребљене новчиће носиле су жене различитог порекла, у комбинацији са перлама и другим украсима. Постојала су два главна начина за њихово приказивање: било окачени на врпцама ношени су на врату као огрлице или окачени на грудима између два овална броша која су причвршћивала хаљину. Неки новчићи су били претварани и у брошеве. Међу новчићима различитог порекла, који су кружили у Скандинавији, византијски новчићи се посебно истичу: они су били једни од омиљених, ако не и најомиљенија група. Чини се да су византијски новчићи имали јединствену симболичку вредност у викиншком контексту. Присуство византијског новца у скандинавским земљама сугерише да су они били показатељи друштвеног статуса и престижа. Сматрало се да су довољно значајни да се масовно повлаче из економског промета и поново користе као лични украси. Florent Audy, *Byzantine Coins and Scandinavian Jewellery*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 10.10.2024. Нумизматички гледано, византијско ковање новца почиње ефективно са владавином Анастасија (491–518) и наставља се до владавине Константина XI (1449–1453), последњег византијског цара. Иако се мењало током векова, подручје ширења и суверенитета царства у 6. веку нове ере била је медитеранска географија, а самим тим је и подручје циркулације византијског новца одговарало овом простору. Чињеница да је византијски новац пронађен у оставама или гробовима у скандинавским земљама на северу, које су далеко од ових простора, указује на однос Византије са скандинавским земљама из доба Викинга. Већина новчића пронађених у скандинавским земљама датира из 9. до 12. века, познатог као средњовизантијски период. Наравно, иако постоје појединачни византијски новчићи који датирају из пре и после ових векова, укупна слика остаје иста. Најранији византијски новац је онај из доба Јустина II (565–578), док је најмлађи припадао периоду Никифора III (1078–1081). Византијски новац који је стигао у скандинавске земље, најбројнији је из средине 10. века, за време владавине Константина VII и Романа II. Огромна већина византијског новца који доспева у Скандинавију је сребрна *miliaresia* (синг. *miliaresion*), а сматра се да су ови новци остали у оптицају у Скандинавији више од сто година. На пример, већина милиарезије откривене у Шведској припада раном периоду владавине византијског цара Василија II (977–989). Сребрни *miliaresion* није био једини византијски новац који је стигао у скандинавске земље: пронађен је и мали број бакарних *folles* (синг. *folles*) и златних *nomismata* (синг. *nomisma*). Oğuz Tekin, *Byzantine Coins and their way to Scandinavia*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 1.10.2024.

²⁴ Међу многобројним примерима по степену очуваности се истиче брод *Осеберг* (Универзитет Осло, Музеј културне историје, Музеј викиншког брода, око 820, дужина: 21.58 m; висина: 5.10 m; јарболт: око 9m). Брод је био је направљен од храстовине и могао је да плови на једра као и да се весла. Уколико би се веслао, брод би имао 30 веслача када је био у пуном саставу, пошто има 15 рупа за весла на свакој страни. Ту је био и кормилар за кормиларским веслом и осматрач који је стајао на прамцу. Прамац и крма су богато изрезбарени прелепим животињским орнаментом далеко испод водене линије и горе дуж прамца, који се завршава главом спиралне змије. Овако китњасто украшени брод је несумњиво био резервисан за посебне припаднике аристократије. Чињеница да се брод може веслати као и једрити показује његову прилагодљивост као и способност да пређе веће водене површине; у терету таквог брода могла је бити свила добијена из Византијског царства.

²⁵ *Бирка свила* (Björkö, Hemlanden, Adelsö, Uppland), 19×12cm; ширина: 1.1cm, средина десетог века, Шведски историјски музеј Стокхолм; *Свила са орловима*,

средњовековне Данске и Готланда.

Данас су монументални споменици који имају византијске карактеристике концентрисани у јужним регионима Данске и Шведске и на острвима Зеланд и Готланд.²⁶ У већини случајева су то и места порекла многих преносивих артефаката. Њихово сликарство је посебно еклектичног карактера и открива присуство не једне већ неколико традиција, попут „западне“ романике, локалне — нордијске — и „источне“ византијске. Не можемо их категоризовати у оквиру доступних стилова периода; него њихове карактеристике показују како се ова уметност развијала у *комуникацији* и *размени* са идејама које су долазиле из ширег средњовековног света и Медитерана. Сличан случај се може подржати и за друге категорије материјалне културе, где су увезени артефакти утицали на локалну производњу, што је резултирало упоредивим еклектичним примерцима.

Византијско царство је развило односе са кијевском Русијом од деветог века, пошто је настало као моћна конфедерација градских држава у источној Европи. Од трговине до преласка кијевске Русије у православно хришћанство, њихови културни и политички односи су обезбедили сталан проток људи, добара и идеја повезујући Балтичко море и нордијски свет са Црним морем, византијским земљама и Цариградом. Током средњег века, економске прилике и политички или верски покрети били су део мрежа које су привукле Викинге у Византију, средњовековну Анадолију, па чак и даље на исток. Варјаци, истакнути у византијској војсци и елитном палатинском корпусу, представљају један типичан пример ових византијско-нордијских веза које су утицале на визуелну уметност.

Варјаци и њихово оружје су приказани у византијским рукописима, као што су минијатуре *Скилицине хронике*.²⁷ Војници у византијској иконографији *Издаје* и *хапшења Христа* понекад су приказани као Варјаци

110x133cm 1050-1100, Краљевска ризница у крипти Одензе катедрале, Данска; *Мамен свила*, свила и вуна, 7.5cm (оба); дужина (данас): 20cm and 22cm, Национални музеј Данске, Копенхаген.

²⁶ Ivana Jevtić, *Northern Church Art and Byzantium*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 1.10.2024.

²⁷ Минијатура из *Синописис Хисторион* Јована Скилице, која приказује смрт Лава V и варјашку стражу (Мадрид, Шпанска национална библиотека, рукопис, 12. век). Илуминација, која говори о смрти цара Лава V и транспорту његовог тела са хи-подрома кроз капију Скила, такође је веома живописна и детаљна, приказујући све од шарених кровова кућа до војничких оклопа и бело обојених украса зидова. Ипак, нашу пажњу привлачи чињеница да већина приказаних ратника носи борбене секире са дугом дршком. Као што видимо у овом случају, *данска секира* је детаљно приказана. Овај рукопис показује да, иако су Варјаци најчешће коришћени као узор бруталности за војнике у сценама *Издаје Христа* у монументалном сликарству, они нису били изузети из приказивања византијских дворских представа. Истовремено, превласт нордијског наоружања сугерише или директно присуство Варјага у царском окружењу или снажан утицај Варјага. Једноставно речено, рукописи нам пружају осећај војног и културног утицаја и престижа нордијске културе у Византији током 12. века. Duru Durmaz, *Miniature from the Skylitzes's Synopsis Historiōn depicting the death of Leo V and the Varangian guard*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 13.10.2024.

(сл. 6), машући штитовима и карактеристичним двоструким секирама.²⁸ Слично оружје откривено је на разним византијским локалитетима, што доказује физичко присуство ових Северњака у царству.²⁹

Викиншки бродови нису били само средство путовања и пловидбе;³⁰ представљале су и импресивно технолошко достигнуће чији су графити, заједно са рунским натписима, уклесани у зидове Велике цариградске цркве – Аја Софије. (сл. 7)

²⁸ У Цркви Светог Јована Златоустог у Арабисосу (Карси Килисе) у Сувесу у Кападокији, 1212. године у сцени *Христовог страдања (Издајства Јудиног)*, видимо представљене Христа и Јуду у центру композиције окружене групом војника са обе стране. Војници носе широку лепезу од тридесетак комада оружја постављених на дугачке осовине. Рафаеле д'Амато идентификује војнике на овој фресци као *варјашки пук* никејског царства на основу њиховог изгледа и наоружања: светле браде, гримизне ношње, секире са дугим дршком. Ако је ова идентификација тачна, онда је она од изузетне важности за разумевање војне лојалности Варјага у једном од најрањивијих епоха Византијске историје. Ова представа је јединствено визуелно сведочанство представљања ратника Никејског царства, који су опстали у Анадолији током латинске инвазије на Цариград и који су касније били један од главних актера његовог поновног освајања. Фреске су вероватно насликане током владавине цара Теодора I Ласкариса како би обележили његову победу над Селџуцима у бици код Антиохије. Фреска јасно приказује полигоналне и округле 'звездасте' буздоване, као и секире које су веома сличне археолошким налазима из тринаестог века, од којих се неки данас чувају у Музеју Казанлика у Бугарској. Исти тип секире је представљен и на мозаику унутрашње припрате манастира Неа Мони на Хиосу у сцени *Издајства Јудиног*.

²⁹ Варјази су у изворима често били познати као *секироноше (pelekyforoi* од *pelekys*) или *варвари који носе секиру* или *стража секироноша*, јер су секире носили на раменима постављене на дугачку дршку. Оваква *данска секира* са дугом дршком, са ивицом у облику полумесеца, била је главни симбол пука. Дуга борбена секира је углавном била дворучна, сечиво са једном ивицом дужине било је око 120-140 цм; глава је била око 18 цм. у ширину, а око 17 цм. од тачке до тачке преко сечива. Могуће је да је дужина ових секира била чак 1,80 м. Raffaele D'Amato, *Varangian armour*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 13.10.2024.

³⁰ Византијски бродови са дрвеним трупом имали су стубове и крме спојене са кобилицом, дајући броду на оба краја закривљени облик. Унутрашњост, блиско распоређени оквири пружали су велику структурну подршку. Даске, положене од ивице до ивице брода, биле су причвршћене за оквири малим гвозденим или дрвеним ексерима; понекад су се ивице дасака спајале једна са другом малим типловима или чеповима. Пролазне греде су често биле постављене по ширини брода у предњем и стражњем дијелу у близини стрмог или горњег појаса како би се обезбедила стабилност трупа, а кормила су била постављена близу крме према левом и десном боку. Графити, мозаици и текстови откривају да су од петог до шестог века у источном Медитерану бродови били опремљени троугластим и квадратним једрима. До дванаестог века, међутим, поморски бродови у Средоземном мору су скоро универзално користили троугласта једра закачена на ниски јарбол. Византијски грчки текстови спомињу мала пловила као *paus*, *plōion*, *skafos*, *holkas*, *karabos*, and *sandalion*. Бродови који су пловили водама Византијског царства били су резултат дуге традиције медитеранске поморске технологије. Наша сазнања о томе како су изгледали, како су грађени и куда су се кретали делимично су заснована на неколико савремених текстова и слика, али углавном на археолошким налазима потопљених па ископаних бродова. Важни примери укључују 37 олупина бродова који датирају из петог до десетог века недавно ископаних у Јеникапију — *Portus Theodosianus* из Константинопоља — данашњем Истанбулу. Athena Trakadas, *Ships*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed

Сви ови различити предмети, као и натписи на великом броју шведских камених споменика³¹ и на такозваном Пирејском лаву из венецијанског Арсенала и наративни елементи у исландским сагама,³² доказ су снажне материјалне и нематеријалне интеркултуралне размене између ових региона која је ишла и у супротном правцу: Од Византије ка Северу.

Конфесионална и политичка подела није била препрека да се византијске традиције унесу у специфичне аспекте скандинавског културног миљеа.³³ Ово можемо детаљније документовати у случају сликарских техника ликовних конвенција и иконографије.³⁴ Њихово присуство обогатило је контекст и садржај скандинавских цркава чија је архитектура већ била на месту сусрета нордијске и романичке праксе. Осликане дрвене плоче које украшавају неколико цркава на Готланду, као што су Еке, Сундра и Далхем, пружају фасцинантне примере уметничке размене.³⁵ Панели, украшени сликама које одражавају директно или индиректно познавање византијских модела, потичу из старијих, сада несталих дрвених цркава које су биле уобичајене у ранијим нордијским традицијама градње и резбарења. Веза са том прошлошћу можда стоји иза другог живота ових дрвених панела који су били окачени на зидове каснијих камених романичких цркава, такође украшених византијским фрескама.

Од Севера ка Миклагарду

Скандинавски писани извори помињу средњовековне путнике који путују у Цариград — *Миклагард*, (*Miklagård* - велико село) како су га северњаци називали, — и који се враћају кући са великим благом, али и оне који су понекад умирали и били сахрањени на страном тлу. У исто време, скандинавски графити писани рунама налазе се и у *Егисифу* (Аја Софији), где су неки стражари загревали своја имена или приказе својих бродова на мермерним балустрадама, стубовима и прозорским стубовима.

Графити са бродовима (сл. 8) говоре о међусобној повезаности византијског и викингског света који је био до те мере интензиван да најистакнутија богомоља у срцу Византијског царства има физички доказ

13.10.2024.

³¹ Angars Kyrka Stone, Grinda Stone, Fjuckby Stone, Whetstone и Hunnestad Monument само су неки од најпознатијих камених споменика исписаних рунама.

³² Најпознатије саге у којима се помињу скандинавске везе са Византијом су: *Gretis saga*, *Kirialax saga*, *Heimskringla*.

³³ Краљевски дански новац који је кован у икме Свенда Естридсена (1047-74) имитирао је различите типове византијског новца, што није била, као у другим случајевима *естетска* већ *политичка* одлука. Cf. Grierson, *Harold Hardrada and Byzantine Coin Types in Denmark*, *Byzantinische Forschungen* (1966) 124-38.

³⁴ Најистакнутији пример је фреска Богородице Одигитрије из цркве Малов. Ову фреску израдила је радионица Јорлунде и датира се између 1125. и 1150. године

³⁵ Еке црква, Хавдхем, Готланд, Шведска, прва половина дванаестог века, Шведски национални Музеј Стокхолм.

о присуству Викинга, као и, посредно, о наутичкој технологији која се користила у то доба. Због локације приказа ових графита који се налазе на галеријама Велике цркве — које су биле намењене женама и припадницима високог сталежа — можемо сматрати да су особе које су их исцртале имале посебно право приступа овом простору, те да су, највероватније, могли бити и део елитне, варјашке гарде.

Иконографски препознатљиви елементи графита приказују пловила која су изразито викиншког изгледа — са дугим, уским труповима и змајевом главом која краси прамац — слични су бродским графитима откривеним у Скандинавији.³⁶ Због прецизности приказа неки аутори тврде да су појединци који су их нацртали морали бити поморци или су барем морали имали искуства са бродовим. Сматра се да су бродски графити служили *заветној* или *апотропејској* сврси, која би тако могла дати веродостојност аргументу о остављању ових бродских графита у нади да ће се заштитити вољена особа. Ови „бродски“ графити би се најбоље могли узети као сигуран знак скандинавског присуства и активности у византијској престоници.

Углед Северњака као опасних ратника је, међутим, приморао Византинце да ограниче присуство њихових трговаца у Цариграду. Од 907. године па надаље, низ руско-византијских уговора је предвиђао услове под којима су Руси могли да бораве у византијској престоници. Између осталог, у првом уговору стајало је да ће руским трговцима бити

³⁶ Најизразитија слика викиншког брода се налази у јужној галерији цркве Св. Софије и урезана је на северозападном стубу. Јасно приказује комплетан универзални тип брода са прамцем са главом змаја из раног викиншког доба, који се користио за ратовање или трговину. Змајеви су били омиљена фигура викиншких бродова, али нису преживели у великом броју, углавном због своје мобилности: могли су да се прикаче на прамац или одвоје по вољи. Бродови са змајевим главама на прамцу представљали су понос њихових власника, јер су показивали статус и престиж. Први бродски графит могао би се тумачити као ратни брод који је припадо имућном човеку. О змајским главама на прамцима викиншких бродова више код Tonje Haugland Sørensen, *Dragon heads*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 2.10.2024. Други графит са приказом брода се налази представљен на супротној страни мермерног стуба. Приказује катарке три брода које се могу видети у линији, преклапајући једни друге тако да гледалац има утисак да гледа у флоту бродова. Главе фигуре, заједно са високим, витким катаркама, јасно показују да су бродови приказани у флоти заиста ратни бродови са змајевим главама, распоређени у борбеном распореду. Исти мотив бродова у линији може се уочити и на комаду дрвета познатом као „Bryggen“ штап, пронађеном у Бергену, Норвешка. Трећи графит се налази на западном крају северне галерије. Због облика трупа јасно је да се ради о ратном броду. Паралеле за овај графит се могу наћи међу бродским графитима из цркве у Химелеву. Четврти графит налази се на источном зиду северне галерије, недалеко од недавно откривеног скандинавског рунског натписа. На цртежу је јасно приказана само катарка брода. Највероватније је први приказани брод викиншки ратни брод, због високог, витког карактера украшене катарке. Чини се да је други брод нешто теже категоризовати, првенствено због лошег квалитета уреза. Међутим, због високог прамца, без икаквог украса, вероватније је да је брод тип викиншког дугачког брода. Thomas Thomov, *Varangian Graffiti*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 2.10.2024.

дозвољено да се купају колико год желе. То је био захтев самих Руса. Скоро сви Руси потписници уговора имали су нордијска имена, и заклели су се својим паганским боговима.³⁷

Уговори помињу неке Русе који су у Цариград стигли без робе, највероватније да би ступили у службу у варјашкој гарди. По одредбама ових уговора, у Цариграду су могли остати од зоре до мрака, али не и ноћу. Морали су заједно да уђу у град у групама од највише 50 појединаца, ненаоружаних и у пратњи царског агента. Додељено им је место ван градских зидина не преблизу, а ни предалеко од центра града, где су могли да привезу своје бродова и да преноће. Писани извори нису од велике помоћи у лоцирању ове руске четврти. Једина информација коју имамо је да је морала бити „у” или „поред” места званог Св. Мамас. Није прецизирано да ли је реч о цркви, манастиру или једноставно о округу. Дуго времена се за ову четврт предлагала локација у близини садашњег Бешикташа на Босфору где је такође постојала црква посвећена св. Мамасу.

Недавни радови на ископавању локалитета за које неки стручњаци сматрају да је древни град Батонеа (Bathonea), у савременом басену језера Кучукчекмече на обали Мраморног мора, открили су низ малих налаза који указују на постојање северњака у овој области. Мали поток зван Аиамама Дереси на турском (Поток Светог Мамаса) пролази 6 км источно од подручја ископавања, што је географска коинциденција која се може потврдити отоманским мапама које приказују читаво подручје које је раније било познато под именом Аиамама.³⁸ Ипак, много је тога још непознато о природи ових налаза. Тачна локација Светог Мамаса као посебног скандинавског кварта мора се — у овом тренутку — сматрати нерешеном ствари.

Иако је, као што смо показали, скандинавска култура претрпела византијски утицај на многим пољима, до сада није написана ни једна синтетичка студија о овој теми. Чини се као да се раштрканост материјала и извора као и многобројна преплитања и упливи других култура опире стварању јединственог наратива, тако да још увек није могуће прецизно одредити значај византијског утицаја на средњовековне скандинавске

³⁷ Преведено са староданског: Farlof (*Farulfr*), Ver/lemud (*Vermu(n)dr*), Rulav (*RollabR*), Fost (**FastuR*), Frelavc (*Frilleifr*), Inegeld (*Ingjaldr*), Karly (*Karli*), Karn (*Karna*), са шведског, исписаног рунама Lidul(f) (*Lidulif* < *Leiðulfr*, but *litulf* is attested from a runic inscription), Ruald (*Hróaldr*), Rjuar (*Hróarr*), Truan (*Próndr* or *Brandr*). Cross, Samuel Hazzard; Sherbowitz-Wetzor, Olgerd P. (1930). The Russian Primary Chronicle, Laurentian Text. Translated and edited by Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor (1930) (PDF). Cambridge, Massachusetts: The Mediaeval Academy of America. p. 325. Accessed, 22.11.2023.

³⁸ Јако су интересантни налази који су нађени на овом локалитету. Међу њима се посебно издвајају два: први је део игре *хнефатафл* (древне нордијске и келтске стратешке друштвене игре која се игра на карираној или решеткастој табли са две војске непарних бројева) коју су играли викиншки ратници током својих дугих морских путовања. Друга налаз представљају мали метални предмети, који су на први поглед више личили на минђуше или привеске, а који су касније идентификовани као украси за чизме Руса. Haldun & Şengül Aydingün / Olof Heilo, *Rus Traders and Trading Agreements*, <https://nordictalesbyzantinepaths.ku.edu.tr/en>, accessed 08.11.2024.

културе. Дигитална изложба *Нордијске приче, византијски путеви* су, стога, велики корак у осветљавању многих од овде наведених тема као и њиховој популаризацији.

Čedomila Marinković

(Ethnographic Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade)

VIKINGS AND BYZANTINE - APPEARANCE, SIGNIFICANCE, TESTIMONIES

Based on the material collected for the digital exhibition *Northern tales, Byzantine paths* that the author was co-curating, this study examines the relationships between Scandinavia and Byzantium between the early ninth and early thirteenth centuries. Graffiti, ships, coins, jewelry, textiles, weapons, and indirect references to influences seen in literature or iconography are just a few examples of the material testimonies that have been left behind by these connections, despite the fact that they are not well documented in contemporary sources and have not been sufficiently processed thus far.